

Список використаних джерел:

1. Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС: імплементація в Україні. За ред. А. В. Яцика. Київ : Академперіодика, 2006. 456 с.
2. Екологічні основи управління водними ресурсами: навч. посіб. А.І. Томільцева, А.В. Яцик, В.Б. Мокін та ін. К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 200 с.
3. Фесюк В. О., Карпюк З. К., Шуліковський С. В. Проблеми та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Ковельської територіальної громади. *Ukrainian Journal of Natural Sciences*. 2023. № 4. С. 199-212.
4. Фесюк В. О., Приходько М. М., Гук Р. В. Екологічні проблеми Володимир-Волинської територіальної громади та шляхи їх вирішення. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. №1 (1), 2023. С. 96-104.
5. Шіпка М. З., Курганевич Л. П. Геоєкологічний аналіз річково-басейнової системи Полтви: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 184 с.
6. European Environment Agency. Water resources across Europe – confronting water stress: an updated assessment. EEA Report. 2021. № 12. 78 p.

РОЛЬ ПРОСТОРОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ОЦІНЦІ ЇХ СПРОМОЖНОСТІ

Кузишин А.В.

kuzyshyn_a@tnpu.edu.ua

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Spatial planning is essential for the rational use of territorial communities' resources. Territories are viewed as results of social processes that shape their spatial organization. The study analyzes metric characteristics of communities in Ternopil region, including functional types of centers, area size, distance from district hubs, and accessibility level. The significance of these factors for spatial differentiation and development under decentralization is highlighted.

Key words: *Ternopil region, territoriality, territorial communities, spatial dispersion, land plots.*

Просторове планування є важливим для ефективного використання територіальних ресурсів громад, території яких сьогодні перебувають в пошуках оптимальних моделей функціонування, не зважаючи на офіційне завершення адміністративної реформи. Успішна організація території громади та добробуту її членів залежить, насамперед, від того, наскільки вдало вона зможе самоорганізуватися, узгодити діяльність своїх членів задля досягнення їх спільних цілей.

Існуючі наразі дослідження розкривають питання просторової диференціації за показниками таких просторових проявів, як площі та конфігураційні особливості громад, вплив земельного потенціалу на розвиток територій, особливостей територіально-просторового планування за певними видами господарювання, механізми трансформації сільських поселень (Лі К., Гунд Х., Джу Х., Лі Кайшут, Ханг Л. [12]). Роль просторової диференціації в межах обласних просторів досліджено в працях М. Барановського [2] А. Кузишина [5; 6; 7; 8], І. Поплавської, С. Задворного, Б. Пушкаря, А. Горошка [5]. На прикладі України дослідження просторової диференціації територіальних громад знайшли своє відображення в працях І. Гринчишин [3], М. Ільїної, Ю. Шпильової [4; 13].

Сьогодні є потреба здійснення досліджень щодо параметрів функціонування територіальних громад з метою активізації та актуалізації використання такого простору і головне – оцінки їх спроможності як ключової складової добробуту населення їх

територій. За нині чинною методикою [9] він обчислюється шляхом додавання часткових індексів, які отримують у результаті переведення фактичних значень показників у порівнянні одиниці. Цей підхід має певні переваги, однак визначений у такий спосіб рівень спроможності громад не враховує пересічні для країни значення, недостатньо повно відображає між- і внутрішньо регіональні відмінності. За згадаю методикою до уваги береться багато показників (чисельність населення, кількість дошкільнят у громаді, щільність населення, кількість закладів дошкільної освіти в громаді, кількість закладів, які надають первинну медичну допомогу, доходи загального фонду бюджету громади на одну особу рівень дотаційності бюджету, індекс податкоспроможності, частка заробітної плати у доходах загального фонду бюджету громади, видатки бюджету територіальної громади на одного учня), але не враховуються морфометричні показники, які прямо чи опосередковано впливають на спроможність територіальних громад.

Для дослідження було обрано Тернопільську область, як середній за морфометричними характеристиками обласний регіон.

Нагадаємо, що в межах цієї області було утворено 55 територіальних громад, які в свою чергу об'єднувались в три адміністративні райони. Не зважаючи на усталену думку про Тернопільську область як типовий обласний аграрний регіон України, кількість сільських та міських територіальних громад є практично зрівноважений (20 сільських та 19 міських територіальних громад). Ще 16 територіальних громад мають функціональний статус селищних.

В розрізі адміністративних районів області спостерігаються певні особливості функціональності територіальних громад.

Тернопільський район має найкращі умови для просторової організації території. На нього припадає 44,6 % території області. В його межах розосереджено понад 45,4 % територіальних громад області. Природньо, що тут концентрується основна частка населених пунктів області та основна кількість його населення. На цей адміністративний район припадає основна кількість сільських (10 з 20) та міських (8 з 15) територіальних громад області. Якщо ж оцінювати середні показники розмірів площ територіальних громад, то в районі домінують територіальні громади, площі яких є меншими або відповідають середньому показнику в межах району. Загалом це позитивний тренд, який дозволяє твердити про можливості якісної організації простору громад. Більшими за площею є міські територіальні громади, центри яких в недалекому минулому виконували функції колишніх адміністративних центрів району (Збаразька, Зборівська, Підволочиська, Підгаєцька, Теребовлянська). Водночас менші за площею територіальні громади розташовуються або навколо обласного центру або навколо міст, які відіграють роль центрів організації території.

Чортківський район охоплює південну частину Тернопільської області. Сьогодні в його межах виділяється 22 територіальні громади, які відносно рівномірно розподілені між різними за характером адміністрування населеними пунктами – 7 сільських територіальних громад, 8 селищних територіальних громад та 7 міських територіальних громад. Середній розмір територіальної громади тут практично відповідає показникам Тернопільського району. Щоправда, тут відзначається значна «полярність» з позиції оцінки розмірів самих громад. Тут насамперед представлені територіально малі (13) або великі (7) громади. Як і в Тернопільському районі, великими площами відзначаються насамперед громади, які до 2020 р. мали на своїй території адміністративні центри районів (Борщівська, Бучацька, Заліщицька, Монастирська) або в недалекому минулому виконували такі ж функції (Гримайлівська, Товстенська). Винятком є Білобожницька територіальна громада, яка займає площу майже 270 км² та об'єднує 10 населених пунктів.

Кременецький район відзначається найпростішою територіальною організацією з позиції кількості та характеру наявних територіальних громад. Тут зосереджено 8 територіальних громад. Суттєво домінують міські громади (50 % від їх загальної кількості в межах адміністративного району. В межах цього адміністративного району середній

показник розміру територіальної громади є найбільшою, якщо її співставляти з іншими адміністративними районами області та складає 330 км². Традиційно, найбільші площі займають міські територіальні громади (Кременецька, Лановецька та Шумська).

Аналізуючи первинні дані, можна прийти до висновку, що наближеність територій до великого міста впливає на площу та кількість населення громади, що об'єднується: чим ближче розташована територіальна громада до міста, тим менше її площа та кількість населення, і навпаки. Це свідчить про те, що наближеність громади до міста більшою мірою визначає її економічну спроможність, ніж кількість населення та площа.

Ще один критерій, вартий уваги для оцінки диференціації територіальних громад, – відстань від адміністративного центру району чи обласного центру. Певна річ, в сучасних умовах можна посилалися на можливості діджиталізації та інтернету загалом, але транспортна доступність та геометричне розташування адміністративних центрів залишається фактором правильної організації простору всіх рівнів адміністративних одиниць. Значення цього показника пов'язане з можливістю оперативного реагування на інформаційні та інші запити населення.

Мінімальну відстань (до 15-ти км), для того щоб потрапити з центру громади до центру району відзначаємо в 12-ти громадах. Найбільша їх кількість розташована в Тернопільському районі (6 одиниць), найменша – 1 – в Кременецькому районі. Приблизно така ж кількість громад (13) відзначаються розташуванням своїх центрів в межах амплітуди відстані 15-30 км. Відзначимо, що розподіл таких громад в межах адміністративних районів є практично рівномірним. Основна кількість громад відзначається розташуванням своїх центрів на відстані понад 30 км. В Тернопільському та Чортківському районах по 13 таких громад. Наголосимо, що максимальна відстань між центром громади та районним центром характерна для Тернопільського району – с. Нараїв – м. Тернопіль – 70 км.

Основна частка громад області відзначається середніми площами, середньою віддаленістю від адміністративних центрів та незначним площею земель у власності одного домогосподарства. Також значною є кількість громад, які володіють значним площею але розташовані на значних відстанях від адміністративних центрів та водночас відзначаються значним площею земель у власності одного домогосподарства. Територіальні громади, котрі розташовані поблизу адміністративних центрів відзначаються невеликими розмірами але можуть мати середні та значні площі у володінні одного домогосподарства (потенційно такі території можуть змінювати цільове призначення землі та бути «полюсами» росту населених пунктів).

Об'єднаний розподіл територіальних громад одночасно за наближеністю до обласного та районного центрів дає змогу проаналізувати соціально-економічні перспективи розвитку громади більш системно та точно, адже за одним із рівнів просторової диференціації громада може належати до наближених, а за іншим – до периферійних, і навпаки. Зрозуміло, що у більш вигідному становищі перебувають громади, наближені до міст за обома рівнями диференціації. Натомість територіальні громади, що відносяться до периферійних за обома типами, перебувають у гіршій ситуації.

Як підсумок відзначимо, що основна частка територіальних громад Тернопільської області потенційно мають умови для якісної організації своєї території та за діючими критеріями можуть бути віднесені до таких, що мають оптимальний, помірний та задовільний показник спроможності. В переважній більшості випадків можна стверджувати про оптимальні показники площ, функціональності їх центрів та територіальної доступності. Ці характеристики формують суттєвий ресурс для того, щоб ідентифікувати існуючі громади як суб'єкти організації простору області.

Пропонуючи просторову типологію територіальних громад Тернопільської області ми диференціювали їх залежно від віддаленості від районних центрів та обласного центру, площі територіальних громад та показник забезпеченості земельними ділянками

домогосподарств в розрізі громад. Відзначимо, що віддаленість від адміністративних центрів пов'язана з їхньою площею – чим ближче територіальна одиниця розташована до міста, тим менша її площа та чисельність населення, і навпаки. Близькість громади до міста визначає її економічну спроможність набагато більше, ніж чисельність населення та площа.

Типізація громад за показниками спроможності підтвердила їх значну регіональну строкатість і дозволила виокремити кілька груп територій з подібними характеристиками. Це важливо з огляду на прагнення управлінців і практиків перейти до нової моделі регіональної політики шляхом виділення різних функціональних типів територій.

Виникнення територій економічного росту, так і територій економічного занепаду є наслідком процесів локалізації. Територіальна громада, що неспроможна конкурувати за залучення та ефективного використання зовнішнього капіталу, інформації та знань, залишається далеко позаду. Відсталість депресивних територій в сучасних умовах розширено відтворюється, розрив у показниках валового регіонального продукту на мешканця, зайнятості, середньої зарплати та добробуту населення у порівнянні з конкурентоспроможними територіями зростає.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2016. 264 с.
2. Барановський М.О. Спроможність територіальних громад України: підходи до оцінки, регіональні відмінності, типізація. *Вісник Чернівецького університету: Географія*, 2023, 845. С. 77-87. <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845.77-87>
3. Гринчишин І.М. Соціально-економічна диференціація територіальних громад в контексті формування нової парадигми регіонального розвитку. *Економіка та суспільство*, 2020. (22). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-61>
4. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Просторова диференціація об'єднаних територіальних громад на прикладі Житомирської області. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Випуск 21, частина 1, 2018. С. 88-92.
5. Кузишин А.В., Поплавська І.В., Задворний С.І., Пушкар Б.Т., Горошко А.А. Особливості просторової диференціації територіальних громад: приклад Тернопільської області. *Слобожанський наук. вісник. Серія: Природничі науки*. 2024. Випуск 1, С. 97-104.
6. Кузишин А.В. Регіональний вимір соціально-політичних процесів: теорія, методологія та практика суспільно-географічного дослідження. Автореферат дисертація на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Тернопіль, 2021. 40 с.
7. Кузишин А.В. Простір та особливості його вивчення в суспільних науках здобувачами вищої освіти. *Досвід та вдосконалення якості практичної підготовки: постковідні та мілітарні виклики*: Матеріали міжфакультетського навчально-методичного семінару. Тернопіль: Вектор, 2023. С. 3-5.
8. Кузишин А.В. Суспільно-географічна характеристика просторової розосередженості територіальних громад Тернопільської області. *Вісник Тернопільського відділу УГТ*. 2023. № 7 (випуск 7), С. 10-15.
9. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (проект) (2021). К. : Міністерство розвитку громад і територій. 9 с.
10. Перелік громад Тернопільської області. URL : <https://decentralization.gov.ua/areas/0352>
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 724-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних

громад Тернопільської області» Лист Тернопільської обласної державної адміністрації від 16 грудня 2020 року № 04-8690/42. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-a724r>

12. Li K., Geng H., Yue L., Li Kais. Huang L. Spatial Differentiation Characteristics and Driving Mechanism of Rural Settlements Transformation in the Metropolis : A Case Study of Pudong District, Shanghai. Front. Environ. Sci. 2021, Volume 9. doi:10.3389/fenvs.2021.755207

13. Іліна Марія В., Шпильова Юлія В. Comprehensive spatial differentiation of territorial communities: case of Zhytomyr region. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «Геологія. Географія. Екологія», 2021, випуск 55. С. 174-186.

14. Elden S. How should we do the history of territory. Territory, Politics, Governance, 2013. 1 (1), 5-20.

ЕКОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Сонько С.П.

sp.sonko@gmail.com

Уманський національний університет

The objectivity of the process of territorial organization of society (regionalization) has an ecological basis. In particular, in the territory of each administrative region, primary spatial units of human ecological existence develop - agroecosystems, the establishment of the boundaries of which will allow «tying» administrative borders (territorial community, district, region) to the objective boundaries of agroecosystems. Improving the administrative-territorial structure on ecological principles will allow maintaining the stability of regional development even with each change of government.

Key words: administrative-territorial structure, community, agroecosystem, ecological

Регіональна проблематика розвивається переважно у географічних науках і спрямована на удосконалення просторової організації суспільства. Перші роботи відносяться до початку промислових революцій у Європі і пов'язані з моделюванням просторових процесів (модель «ідеальної» держави Й.Тюнена, модель «штандарту промисловості» А.Вебера). На початку ХХ століття з бурхливим розвитком урбанізації німецьким географом В.Кристалером була розроблена теорія центральних місць, яка тривалий час використовувалась для моделювання просторових процесів. В післявоєнний період просторова проблематика активно розвивається в роботах англо-американської школи (Бунге, Льюїс, Ізард, Хагетт, Харвей, Хагерstrand, та ін.). Зокрема, найбільш відомі, розроблені У.Ізардом моделі просторового мультиплікатора та Т.Хагерstrandом модель дифузії нововведень.

На підставі своїх теоретичних напрацювань Ф. Перру доходить висновку, що в самій природі економічного (суспільного) простору немає внутрішніх стимулів, які здатні знижувати його поляризованість та встановлювати рівновагу. Тому вчений зробив конструктивний висновок про необхідність запровадити політику гармонійного зростання, яка була б спрямована на вирівнювання розвитку елементів економічного простору шляхом оптимізації каналів розподілу «ефекту тяжіння» [3].

На думку Дж. Фрідмана, не існує автоматизованих механізмів, здатних згладити різку просторову поляризацію економіки країни та вирівняти диспропорції в рівнях